

Var finner vi religion idag?

Religionsvetenskapliga forskare knutna till Åbo Universitet belyser i artikelsamlingen *Uskonnon paikka. Kirjoituksia uskontojen ja uskontoteorioiden rajoista*¹ (Religioners plats. Texter om religionernas och religionsteoriernas gränser) forskningssammanhang som ställer frågor om var vi finner religion idag. Boken kan med sina resonemang om religionens positioner och funktioner fungera som studiemedel för studerande och forskare inom ämnet religionsvetenskap och vara av intresse också för andra som vill ta del av hur man inom forskningen nu tar sig an frågor rörande kultur och religion.

Som allmän bakgrund till resonemangen kan man se de genomgripande sociala förändringar och den dynamiska mobilitet som berör många viktiga livsområden idag. Sådana faktorer sätter spår också i sättet att bedriva forskning. Traditionell religion och invanda sätt att praktisera religion viker på många håll för nya former och nya sätt att tro. I de material och forskningsaspekter som lyfts fram återspeglas en mångfasetterad verklighet och personliga vetenskapsintressen. Ändå är antologins röster tämligen samstämda. Den här utgåvan bygger på en tidigare version, *Johdatus uskontoetnografiaan*, (Inledning till religionsetnografi) som var resultatet av ett seminarium våren 2002. Uppslaget till boken kommer från de yngre forskarna i ämnet vid ÅU. Disciplinen har där sina rötter i Uno Harvas insatser. Under lång tid har folkloristiken varit viktig här men man ser att ämnet just nu är religionsantropologiskt orienterat. Det framträder genom artiklarnas sätt att anlägga synpunkter på religion som en levande verklighet i sinne, minne, berättande och genom att traderandets kultur och populärkulturformer fokuseras. Enligt redaktörerna kan man gott läsa artiklarna var för sig. De menar också att materialet all mångfald till trots representerar grundläggande tolkningar av konkreta utformningar av religion.

¹ Fingerroos, Outi & Minna Opas & Teemu Taira (toim.). *Uskonnon paikka. Kirjoituksia uskontojen ja uskontoteorioiden rajoista*. Helsinki, Suomalaisen kirjallisuuden seura. 2004. (Tietolipas 205.) 421 s.

Veikko Anttonen och Teemu Taira reder i den första artikeln om hur religionsvetenskapen lokaliserar religiositeten ut bakgrunden till begrepp som figurerar i diskussionen om var religionen har sin plats. Artikelns placering och innehåll låter förstå att den är avsedd att fungera som inkörsport till hela antologin. Författarna framhåller att begreppet religion inte är skarpt avgränsat och att det därför tämligen lätt går att med hjälp av skiftande teorier och metoder sammanföra begreppet både med kognitiva processer och med olika kulturberoende uttrycksformer, också med religiositeten i det småskaliga, "vanliga livet". Enligt resonemanget som förs nyanserat och målmedvetet har religionen en plats i många olika sammanhang och författarna menar att det kan finnas spänningsfyllda relationer mellan *logos* och *locus*. Det är främst kognitiva synpunkter som behandlas. Psykologiska förutsättningar, mekanismer och följder som faktiskt också får betydelse för mänskligt görande och låtande – också vårt engagemang i religion, teorier och begreppslighet – formuleras inte egentligen. Att termen *helig* tas upp är bra – men den hebreiska termen *qadosh* har råkat ut för en liten felskrivning i transkriberingen. Genom den här infallsvinkeln blir man uppmärksamgjord på frågor om religionens sak och sätt. Man blir också nyfiken på hur artiklarna i samlingen resonerar om behovet av definitioner på religion och vilken typ av bestämningar som uppfattas som meningsfulla.

Bokens övriga artiklar presenteras i fem grupper som vardera har sin rubrik. Eftersom jag inte kan gå in på alla artiklarna i detalj, lyfter jag fram bara en del iakttagelser. I den första avdelningen – den religionsvetenskapliga kunskapens uppbyggnad – ingår tre artiklar. Ilkka Pyysiäinen ger "en karta över utopin" och lägger fram hypotesen att religion kan spåras på sådana punkter där man stöter på värderingar som för ett kollektiv är grundläggande och som av detta sätt i samband med strävanden hos agenter som uppfattas som "kontra-intuitiva". Artikelns är en mycket god sammanfattning av detta "sociokognitiva neurovetenskapliga" perspektiv. Teuvo Laitila behandlar religionsfenomenologiska utgångspunkter för studiet av

religiositet, medan Teemu Taira diskuterar religiösa sedvänjor och deras kulturella kontexter. Båda texterna är läsbara och goda genomgångar.

Den andra avdelningen har rubriken "Fältet och religionsetnografin". Här ställer Minna Opas och Matti Kamppinen i var sin artikel fram fältforskningen som ett viktigt område. Religionsetnologin delar enligt Opas många intressen och metoder med andra utformningar av etnografi men har sin specifika utsiktspunkt och därför också sin distinkta egenart. Den intresserar sig för fenomen som brukar karakteriseras som religiösa men kan därtill användas för att ur religionsvetenskapligt perspektiv beskriva och tolka också annan mänsklig verksamhet. Kamppinen går närmare in på vad det etnografiska närmandesättet innebär ur fältforskningens synvinkel. Han diskuterar metoder att samla in material och visar hur man kan systematisera enligt kognitiv antropologi och erbjuda tolkningar utifrån ett religionsvetenskapligt teorisammanhang. Ur hans synvinkel representerar religion för människor någonting "synnerligen viktigt" och uppfattas därför som någonting i en klass för sig.

I de tre följande avdelningarna illustrerar artiklarna att religion kan identifieras som någonting som hör nära ihop med andra mänskliga strävanden som för många kan vara ytterst angelägna. Den första avdelningen siktar in sig på religion som ett uttryck också för människors medvetenhet om nationella och medborgerliga värderingar. Här ingår två artiklar. Kati Mikkola utlägger tankar om religion, fädernesland, fosterlandstro och berör bland annat Z. Topelius inflytelserika vision i *Boken om vårt land* av hur ett folk som fruktar Gud till slut ska klara sig trots svårigheter. Outi Fingerroos diskuterar hur man kan analysera skriftligt minnesmaterial. Hon uppmärksammar arkivmaterial från flera håll som belyser de rödas minnen av ritualer i samband med död knutna till "det röda Viborgs minnesplatser 1918".

Den följande avdelningen har rubriken "Religion i skärningspunkten för gränsdragningarna mellan kategorier". Anu Salmelas artikel handlar om kategorisering. Den har som fokus bestående element och förändringar i den förmedlingsprocess som somaliska kvinnor i Åbo engagerar sig i när de för vidare islam och sitt traditionsarv inom sitt eget kollektiv. Leila Jylhänkangas skriver om "religionen och döendet" och resonerar om vitala gränsdragningar i eutanasiens sammanhang. Hon framhåller att eutanasi ur det religionsvetenskapliga perspektivet är en antropologisk fråga.

Samlingens sista del som handlar om religiös identitet och narrativ livshistoria innehåller Anne Puuronens artikel om anorexin som religionsvetenskapligt forskningsobjekt. Här tas utgångspunkten i

en strävan som går genom hela materialet och som går ut på att anorexi kan upplevas som en form av "religion". Den är dogmatiskt krävande och utmanande både fysiskt och psykiskt. Anorektikerna beskriver ofta sin situation med formuleringar som traditionellt hör till religionens språk. Tuija Hovis utformning av ett narrativt perspektiv på den religiösa erfarenheten avslutar samlingen. I centrum för den står den vardagliga personliga religiösa upplevelsen och hur människor berättar om sina religiösa erfarenheter. Hypotesen är att själva berättandet har performativ verkan. Den som berättar får sin religiositet och identitet förnyad och bekräftad genom att hon formulerar sina upplevelser och tankar.

Samlingen ger uppslag om att de kreativa impulserna, när det gäller att förstå religion och formulera meningsfulla teorisynpunkter, uppstår i "gränstrakterna" – där kulturformer möts, där discipliner överlappar varandra, där olika forskartyper går till verket och gör nya upptäckter. Det kan man hålla med om, tycker jag. Man kan också få stöd för uppfattningen att nyare tvärvetenskapliga närmandesätt har kapacitet att belysa religionsfenomen i dagens värld och att man från de här teorikonstruktionerna kan få användbara tips om arbetsmetoder och teorier. Det är ju ofta också i praktiken (via seminarier och böcker) så, att man i gränstrakterna lär av varandra, får feedback och kritik. Gränsaspekten som sådan aktualiserar också det faktum att vi alltid tolkar allt vi upplever. Också det som för oss representerar religion varseblir vi och tolkar med vår vanliga mänskliga utrustning av förstånd, känsla och bearbetningsförmåga. Säkert är mycket i den här strukturen av allmänmänsklig karaktär och kulturellt betingat men den mening som individen tillskriver sina erfarenheter och förknippar med sina förväntningar, kan vara mycket personlig – och oåtkomlig för teorins provisoriska fångsnät.

Bokens förord är tydligt och bra som introduktion, artiklarna välskrivna och litteraturförteckningarna upplysande. Allt detta bidrar till läsitresset. Men formuleringen i slutet på förordet om att boken har tillkommit genom medverkan av "alla inom ämnet religionsvetenskap i Åbo" är missvisande. Vad jag saknar i kontexten är synpunkter på traditionell "levande religion" som ju fortfarande existerar men håller på att bli en marginell form. Dessutom kunde det ha funnits med en artikel om den upplevelse av "tomhet" som följer med sekulariseringen och tycks karaktärisera många människor i dagens värld.

Man kanske inte håller med om alla förutsättningar och slutsatser i en sådan här samling men det är ändå givande att se hur andra resonerar.

Siv Illman